

УДК.330:001.895(574,5)

Мырзалиева Г.А.,
Шукеева М.

ҚАЗЫНАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК ОЗЫҚ ТӘЖІРИБЕ

В данной статье дан краткий анализ передового опыта развитых стран в казначейской отрасли.

The short analysis of an advanced experience of the developed counties in treasury given in this article. It is necessary to accept optimal conditions of them for Kazakhstan.

Біздің еліміз жиырмасыншы ғасырдың соңында тарихтын қалауымен жоспарлы, қатан түрде орталықтандырылған, жекеменшік өндіріс пен қызмет көрсету саласы қалыптаспаған социалистік қоғамдық формациядан нарықтық капиталистік қоғамдық формацияға өтуге мәжбүр болды. Бұндай жағдайда елде экономиканың реформа жүргізілетіні белгілі. Экономиканың реформалануға тиісті саласының бірі – бюджетті қалыптастыруды, оның ішінде мемлекеттік қаржыны басқаруды да қайта құру қажеттігі туындады. Осы кезде аталған мәселемен айналысатын мемлекеттік орган құру қажеттігі де пайда болды.

Қазынашылық – әр елдің өзінің тарихи қалыптасқан саяси, экономикалық және әлеуметтік жағдайына қарай мемлекеттік бюджетті жасаумен және оның атқарылуымен, мемлекеттік қарызды басқарумен, мемлекеттік құнды қағаздар шығарумен, салықтар мен түсімдерді жинаумен, тағы басқа да түрлі экономикалық-қаржылық мәселелермен айналысатын мемлекеттік орган.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Республикасында құрылған қазынашылық институты бүгінде нық тұрған экономикалық саланың бірі. Бірақ, бұл барлық мәселе шешіліп қойды дегенді білдірмейді, керісінше олар аз емес, сондықтан ғасырлар бойы қалыптасқан әлемдік нарықтық озық тәжірибені зерттеу, оның ішінен өз елімізде енгізуге оңтайлы, қолайлы саналатындарын алып пайдаға жарата білу де кезек күттірмейтін қажет істің бірі.

Ұйымдастырушылық құрылымына қарай қазынашылық Франция, Жапония, Испания, Бразилия елдерінде қаржы министрлігінің құрылымдық бөлімі болып табылады.

АҚШ-та (бұл елде премьер-министр жоқ, үкіметті президент өзі басқарады) қазынашылық президентке тікелей бағынады әрі салық және кеден басқармалары қазынашылық құрамына кіреді. Қазынашылық АҚШ-та негізінен үш қызметті атқарады: ішкі және сыртқы қаржылық саясатқа, салық саясаты мен мемлекеттік қарызды басқару ісіне жауап береді. Қазынашылық мемлекеттік қаржы құралдары, құнды қағаздар шығару, салық және кеден бажын жинау арқылы, ұлттық банктердің ісін бақылау, ақша мен пошта маркасын шығаруды бақылау арқылы мемлекеттің қаржылық қызмет көрсету ісімен айналысады. Басқа елдерден ерекше айырмашылығы ол сондай-ақ президенттің, вице-президенттің, осы орынға үміткерлердің өзі мен олардың отбасын қорғаумен, жарылғыш заттар мен қару-жарақтың сатылуына бақылау жасайды. Сондай-ақ 60-тан аса

федералдық ұйымдарда заңнамалық бақылаумен айналысатын мамандар дайындаумен де шұғылданады. Қазынашылық үкіметтің банктік есеп-шотын, барлық түсімдер мен төлемдерді бақылап отырады. Ол бухгалтерлік есепке, мекемелер үшін нұсқауларды дайындауға және ай сайынғы есеп пен жылдық қаржылық жасау ісіне жауап береді. Бюджет дайындығына жауап беретін Әкімшіліктік-бюджеттік басқарма мен аудиторлық және есептік бірқатар қызметке жауап беретін Бас бюджеттік-бақылау басқармасы арасындағы үйлесімділік жақсы жолға қойылған. Қазынашылық бюджеттік түсімдер бағамын дайындайды және макроэкономикалық негіздерді жасауға қатысады. Әкімшіліктік-бюджеттік басқарма шығыстар сметасын дайындайды және бюджетті бір жерге жинақтап президентке ұсынады, сондай-ақ департаменттер арасында есеп мәселесіне жетекшілік жасайды. Қазынашылық ақшалай ағындарды басқару ісін жүзеге асырады.

Заңға сәйкес АҚШ Қазынашылығының Хатшысы жыл сайын Конгреске елдің қаржылық ахуалы жайлы есеп беріп отыруы тиіс. Жүйелі түрде жасалып отыратын есептерге Қазынашылықтың күн сайынғы есебі, АҚШ-тың ішкі қарызы жайлы ай сайынғы есебі, АҚШ үкіметінің кірісі мен шығысы жайлы ай сайынғы есебі және айналымдағы ақша жайлы ай сайынғы есебі кіреді. Одан бөлек Қазынашылық федералдық үкіметтің қаржылық операциялары жайлы мәліметтен бастап шығарылған жинақ облигацияларының көлемі мен валюта қорының көлеміне дейінгі көптеген саланы қамтитын мәліметтер берілетін ай сайынғы бюллетенді шығарып тұрады.

Жапонияда қазынашылық қызметі Қаржы министрлігінің бюджеттік және қаржылық бюросының құрамына кіретін басқару бөлімі, қазынашылық бөлімі, қаржы бөлімі, қаржы бюросы мен бюджет бөлімі, бюджетті орындау бөлімі, бюджет бюросының заң бөлімі арасында бөлінген. Қазынашылық бөлімі әр күнге дейін бөлінген қаржылық жоспар жасайды және бюджетті орындау бөлімімен бірлесе отырып Жапония банкідегі мемлекеттік есеп-шот бойынша түсімдер мен төлемдерді бақылайды.

Түсімдерді жинау ісіне Қажы министрлігінің бөлімдері болып табылатын Ұлттық салық қызметі мен Кеден департаменті жауап береді. Салықтарды Жапония банкіне, коммерциялық банктерге, пошта құрылымына және мемлекеттік салықты Басқару бөлімі мен Кедендік департаментке төлеуге болады. Министрліктер тұтынушылардың төлемі мен алымдарының жиналуына жауапты.

Бюджетті орындау бөлімі бекіткен төлем кестесі арқылы шығыс жоспарын орындайды. Бірнеше шығыс баптары бойынша өткізу кестесі Қаржы министрлігінің қолдауымен тағайындалады. Жапония банкі бюджеттік және кассалық шектеулерді министрліктің талабы бойынша жүргізеді.

Жапонияда бағдарламалық тіркеуді министрліктер анықтайды. Заң шығарушы бөлім министрліктердің нұсқауын жасау әдістемелігі үшін жауапты. Тіркеудің екі жүйесі бар: біріншісін Жапония банкі атқарады, ол Қаржы министрлігінің агенті ретінде, екіншісін – министрліктер атқарады. Екеуі де ақшалы ассигнациялық есеп-шотқа сүйенген.

Францияда қазынашылық қызмет Қаржы министрлігіндегі Қазынашылық, бюджеттік министрліктер мен Мемлекеттік есептің бас дирекциясы арасында бөлінген. Шығыстарға байланысты бюджеттің орындалуын өзінің қаржылық бақылаушылары арқылы Бюджеттік директорат бақылайды. Қазынашылық бұл елде де ішкі және сыртқы қарызды басқарады, құнды қағаздар шығару мәселесімен айналысады. Түсім үшін Кіріс және Кеден директораттары жауапты.

Бастауын 1066 жылдан алатын Ұлыбританияда қазынашылық – дербес ведомство. Ол бюджетті басқарады, бүкіл экономикалық саясатты бақылайды, тек тексеру қызметі ғана тікелей парламентке есеп беретін Ұлттық тексеру басқармасының құзырында. Қазынашылық мемлекеттік қарызды басқарады, мемлекеттік құнды қағаздар шығарады, Англия банкі үшін инфляция деңгейін белгілеп отырады, Орталық банкідегі ен жауапты қызметкерлерді тағайындайды, бас қазынашы есеп-шоттарды тіркеу және өңдеу ісін жүзеге асырады.

Бюджет ішкі салық қызметі мен кеден арқылы жиналады, тұтынушылар түсімімен министрліктер айналысады. Шығыс пен кірісті тепе-тең ұстау үшін Қазынашылық ай сайын қаржы жоспарын жасап отырады, шектеулер арқылы мемлекеттік кәсіпорындардың сыртқы қаржыландыруын қадағалайды және олардың қаржылық активтерінің ұстаушысы болып табылады.

Жоғарыдағы үш елдей емес, федералды мемлекет болғандықтан Германиядағы қаржыны басқару жүйесі тым қаты орталықтандырылмаған. Қаржы министрлігі түсімдердің түсуін де, жұмсалуды да, оның ішінде федералды үкімет шығынын да бақылайды. Түсімдерді бақылауды ол бірлескен комиссия арқылы өңірлік үкіметтермен бірге іске асырса, Экономика министрлігімен бірге экономикалық саясатқа жауап береді.

Австралияда қазынашылық - құрамына салық басқармасы кіретін министрлік деңгейіндегі департамент. Бұл елде мемлекеттік қарызға қатысты төлемдер мен түсімдерді жинауды қазынашылық бюджетті орындауға байланысты төлемдерді Қаржы министрлігінің қаржы департаменті бақылайды. Шығындарды Қаржы департаменті бақылайды, ал қазынашылық макроэкономикалық саясат үшін жауапты.

Бұл елдердің барлығында жұмсалатын шығындардың қазынашылық бақылауы орталық банктегі ортақ қазынашылық шот арқылы жүргізіледі, ал салалық министрліктер мемлекет қаржысын пайдалану жайлы шешім қабылдайды, қазынашылық соңғы төлемдер мен есеп үрдісін басқарады.

Бұл мемлекеттердің барлығында да қазынашылық өзінің басты міндетін – мемлекеттік қаржыны басқаруды оңтайландыруды көптеген қызметтерге бөле отырып атқарады. Олардың бастылары:

- қолма-қол ақшаны басқару;
- қысқа мерзімдік қаржылық жоспарлау;
- мемлекеттік қарызды басқару;
- қаржы активтерін басқару;
- бюджеттік шығын – кірістің орындалуы;
- бухгалтерлік есеп;
- ішкі бақылау және аудит.

Қазынашылық жұмысында бұл аталған негізгі міндетті іске асыруда, әсіресе бүгінгі заманда дәл және толық мәліметтердің уақтылы түсіп тұруын қамтамасыз ететін ақпарат жүйесінің алар орны айрықша.

Англияда мемлекеттік қаржылық ақпарат жүйесі Қазынашылық құрамында. Түсімдерді тіркеу автономды түрде жүргізіледі. Министрліктер осы жүйемен тығыз байланыстағы өз жүйелерін ұстайды.

Жапонияда екі ақпарат жүйесі бар. Олар бюджетті, оның құжаттарын дайындау, бюджетті орындау және бухгалтерлік есеп ісі кезінде қолданылады. Бұл жүйелер Қаржы министрлігінің деңгейінде тоғысады және оларды дайын ету мерзімі есептің күрделілігіне байланысты. Кассалық операциялар бойынша тоғысқан ақпарат күн сайын дайындалады. Францияда қазынашылық, ал Испанияда қазынашылықтың Бас директоры қаржы ағынын Орталық банктегі мемлекеттік есеп-шот арқылы бақылап отырады. АҚШ қазынашылығы бақылауды қазынашылықтың бас есеп-шоты және мемлекеттік банктік есеп-шоттар арқылы қадағалап отырады.

Бұл қысқаша шолуды қорыта келе күнделікті дамып отыратын тірі организм болып табылатын қазынашылық жұмысын алға апаруда әлемдік озық тәжірибені зерттеп қана қоймай, оның оңтайлы жақтарын үнемі қолданысқа енгізіп отырсақ көздеген нәтижеге тезірек жете аламыз.

Әдебиеттер:

1. Комсова В.Т., Осьмовой М.Н. Мировая экономика, экономика зарубежных стран. – Москва, 2000. – С. 220.
2. Ермекбаева Б.Ж., Арзаева М.Ж. Шет мемлекеттер салықтары. – Алматы, 2004. – 32–36 б.
3. Князева В.Г., Черника Д.Г. Налоговые системы зарубежных стран. – Москва, 1999. – С.154 .
4. Погорлецкий А.И. Экономика зарубежных стран. – Москва, 1999. –С.230.
5. Байгереев М. Великобритания: реформирование властной вертикали // Человек и труд. – 2002. – № 1. – С.21–25.